

# alföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

---

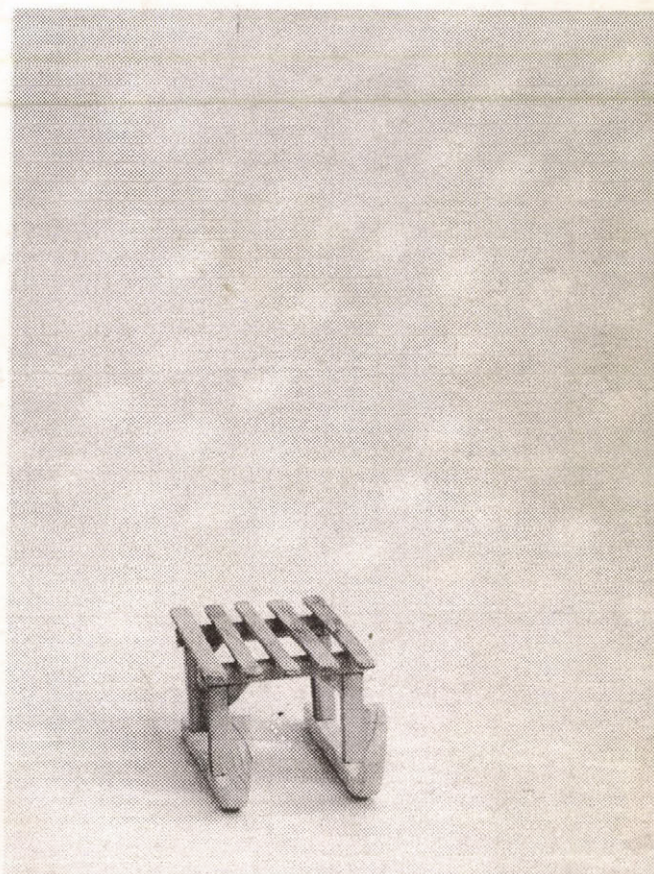
LADIK KATALIN  
NAGY GÁSPÁR  
TOLNAI OTTÓ  
VERSEI

KISS OTTÓ  
KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ  
SZABÓ MAGDA  
PRÓZÁJA

ONDER CSABA  
„AZ ELŐBESZÉD  
KÖLCSEY KRITIKAI  
BESZÉDMÓDJÁBAN”

BENCE ERIKA  
TANULMÁNYA  
SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY  
IRODALOMSZEMLÉLETÉRŐL

BODOR BÉLA  
GÖMÖRI GYÖRGY  
TAMÁS ATTILA  
KRITIKÁJA



---

ÖTVENEDIK ÉVFOLYAM

1999/1



# alföld

ÖTVENEDIK ÉVFOLYAM — 1999. JANUÁR

---

- 3 TOLNAI OTTÓ verse:  $\pi$   
16 KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ: Járás egy áldás nélküli térben (próza)  
20 NAGY GÁSPÁR versei: Könnyedén halad szívem fölé az éj; Mit súgott H. úr  
K. asszony fülébe?; Amikor a pázmányi ideáktól elkujtorog a szó  
22 SZABÓ MAGDA: Névjegyek (elbeszélés)  
33 MÉHESE KÁROLY versei: Kerthelyiség; Fiatal öregember; Az este vége  
34 POÓS ZOLTÁN versei: Hát ez hiányzott; Az eső landolása  
36 KISS OTTÓ: Megállította-e Sárga Mihály az idő kerekét? (novella)  
40 LADIK KATALIN versei: A selyemhernyó; A hangya

## tanulmány

- 41 ONDER CSABA: Retorika és irónia  
(Az Előbeszéd Kölcsey kritikai beszédmódjában)  
61 BENCE ERIKA: Fejezetek a XIX. század irodalmának történeti poétikájából  
(Szegegy-Maszák Mihály: Világkép és stílus; Kemény Zsigmond;  
„Minta a szőnyegen”)

## szemle

- 79 BODOR BÉLA: Androgyna apokalipszise  
(Ladik Katalin: A négydimenziós ablak)  
87 SZILÁGYI ZSÓFIA: Az irodalom korallzátonyán (Ferdinandy György:  
Nézem az életemet)  
91 KÁLAI SÁNDOR: Gordon Agáta: Kecskerúzs  
94 TAMÁS ATTILA: Bányai János: Hagyománytörés  
97 TÖRÖK LAJOS: Felvilágosodás vagy valami más? (A Folytonosság vagy  
fordulat? című kötetről)

- 103 GÖMÖRI GYÖRGY: D. Molnár István: Lengyel irodalmi kalauz.  
A kezdetektől 1989-ig
- 108 KALMÁR GYÖRGY: Egy meta-elmélet margójára (Jonathan Culler:  
Dekonstrukció)

képek

A borítón BUKTA IMRE installációi; a belső illusztrációk OLASZ FERENC  
fotói

---

#### KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

CSELÉNYI BÉLA, KISS ANNA, TÉREY JÁNOS versei  
BÁLINT PÉTER, GRECSÓ KRISZTIÁN, TANDORI DEZSŐ prózája  
„Műfordítás — világirodalom — komparatiztika” (A debreceni  
Irodalmi Napok tanácskozásának szerkesztett szövege)

---

*Megjelenik Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata,  
Hajdú-Bihar Megye Önkormányzata,  
a Nemzeti Kulturális Alap,  
a József Attila Alapítvány  
és a Soros Alapítvány támogatásával*

---

*<http://www.vk.debrecen.c3.hu/alfold>*

 **alföld**

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

ACZÉL GÉZA főszerkesztő  
KERESZTURY TIBOR  
SZIRÁK PÉTER szerkesztők  
ANGYALOSI GERGELY főszerkesztő

vagy inkább csak megnyugodni benne hogy a megtépázottakból is lehet még piros ruhás végzet és a fájó és megrendített kívülállóból egyszer majd elrendelt ragadozó” (190). A természet azonban nincs „kívül”, nem lehet utópia, vagy ha igen, akkor mindig a hatalom által kódolt utópiáról beszélhetünk. A regény cselekményében van belső ellenállás — ld. a névházasság házasságon alapuló kijátszó mechanizmusát —, ám a természetbe való menekülés sem ki-menekülés; ha lázadás, akkor nem független a mindenkori hatalomtól, sőt, az teszi egyáltalán lehetővé. Ha az identitás problémái megengedik az ironikus olvasatot, akkor a melankólia helyett itt is szívesebben érezne az elemző valami hasonlót. (*Magvető*)

KÁLAI SÁNDOR

## Bányai János: Hagyománytörés

Ritkaság, hogy tanulmány- illetve esszégyűjtemény olyan mértékben összpontosul egyetlen kérdés köré, amennyire az újvidéki irodalomkutató legújabb kötete.

Ami a legkevésbé sem olyasmiből adódik, mintha beszűkítette volna vizsgálódásainak területét. Schöpflin Aladár és Lengyel Balázs, Ady Endre és Tandori Dezső, Mátyás Iván és Baka István — folyóirat-indulási és költészettörténeti kérdések egyaránt foglalkoztatják Bányai Jánost, az esetek legnagyobb részében azonban meghatározott szempontok szerint fogja vallowatóra anyagát. Amint erre a címváltás is utal — talán már túlságosan is „egyirányúan” —: változások, szakaszváltások kérdései keltik föl az érdeklődését, a legkülönbözőbb vonatkozásokban. Törésnek vagy folytatásnak jut-e nagyobb szerep az irodalom (illetve az irodalom közegéül szolgáló irodalmi élet) világában évtizedeinkben? — valahogy így fogalmazhatnánk meg a szerzőt izgató kérdések lényegét. (Melyek azért nem kapnak azzal az egyértelműséggel választ, amelyet a cím sugallhat.)

Elméleti vonatkozásban leginkább az irodalom történetét egyfajta provokációnak tekintő H. R. Jauss gondolatai irányítják, ezeket azonban ő inkább használni, az adott „terep”-en alkalmazhatóságukat mintegy kipróbálni, mint amennyire erőszakkal érvényesíteni törekszik. A *Nyugat* hagyományteremtésének szellemében írt Schöpflin-könyvet (1938-as huszadik századi irodalomtörténetét) is ennek jegyében tárgyalja Lengyel Balázsnak egy évtizeddel később megjelent, „a mai magyar lírá”-ról szóló kötete mellé állítva, hogy „az új hagyomány keletkezésének” kérdéseit előtérbe állító és a már „befejezett” hagyományt alapul vevő szerzők teljesítményét folytonosság és átalakulás kettősében mérlegelhesse. Az irodalmi folyamatra és a benne helyet kapó művekre irányuló „megértés stratégiája nem dolgozható ki az emlékezés, a megőrzés, a megóvás és az ezzel egyidejű elszakadás stratégiája nélkül. Az élő irodalom megértésnek nincsenek horizontjai a hagyomány megértésének horizontjai nélkül” — figyelmeztet egy lényeges kettősségre a kötet első darabjának záró soraiban. „Téved az az irodalomtörténész, aki a jelen irodalmának megértése... [nélkül] vagy attól függetlenül keres rálátási lehetőséget

akár a múlt... irodalmára, vagy az egyes művekre” — szögezi le, ezúttal inkább az ellenkező irányba tekintve, az utolsóban.

*Folytatódás, megújulás* és alkalmanként kényszerű *megszakítás* hármásában a kötet írásai főként az előbbi kettő viszonylatában vizsgálódnak. Sűrűn kérdezve, az esetek nagyobb részében válaszként — vagy legalább annak megkísérlésére — is vállalkozva. Napjainkban is eleven hagyományként tekinthetünk-e Ady költészetére — és, ha igen: milyennek mutatkozik ez, mi határozhatja meg ezt? Milyen fordulat köthető Tandori Dezső sűrűn megújuló munkásságához irodalmunk alakulástörténetében? Milyen — és mekkora horderejű — változásnak a jelét és eszközét lássuk a jugoszláviai *Új Symposion* színre léptében? A folytonosság vagy a megújulás erősebb-e Orbán Ottó — kiemelést érdemlő — lírájában? Egyáltalán: hogyan értelmezhető a hagyományban való „bennállás”? Volt-e „visszaklasszicizálódási korszak” a két háború közti magyar irodalomban — s hol foglal helyet abban Szabó Lőrinc munkássága? Beszélhetünk-e magáról a versről mint műfajról? (Műfajként tekinthetjük-e ugyanebben az időszakban az irónia meghatározó jelenlétét némely prózai alkotásban?) Már a címevel is kérdést fogalmaz meg a *Lehetséges-e a kisebbségi irodalmak (modern, posztmodern) teóriája?*

Egy-két alkalommal — ha nem is a középpontba állítva — kivételesen nagyszűlyű problémák érintésére is vállalkozik. Így, amikor megfogalmazza: a magyar vers minden bizonnyal másmilyen lesz 1996-ban, mint volt 1995-ben, és másmilyen lesz „97-ben vagy azután, ha lesz még akkor vers mai ismereteink szerint”. Máskor közvetett módon, mikor az irodalom-irodalomtudomány viszonylatrendszerét elemezve arról szól, hogy „a nagy kérdések mind széthullottak darabjaikra, és a történelem is a végéhez érkezett”, vagy, mikor futólag arra utal, hogy az újabb irodalomtudományi irányzatok „nem adnak kulcsot a megértéshez, vagy megszámlálhatatlanul sok kulcsot adnak, ami végső soron egyremegy”... (már csak azért is veszélyt hordoz ez magában, hiszen a mindent szabadon megérteni igyekvés során jó meg nem feledkezni arról, hogy minden „dilettáns is olyan nyelvre vágyakozik, amely őt, éppen őt értené meg”.)

Ritkaság, ha valaki a széleskörű elméleti tájékozottságot „mozgékony”, nem nagy-tanulmány formátumú írásokban érvényesíti. Bányai János az ilyen szerzők közé tartozik. Jauss és Ricoeur, Gadamer és Lyotard, Benjamin és Danto, Lukács és Rorty, Brooks és Konstantinovic munkái egyaránt — ha nem is azonos mértékben — idézett szerzői között van, de ott van Nemes Nagy, Rába és Kulcsár Szabó Ernő is, vagy akár a legfiatalabb kritikusoknak is jónéhánya. Főlkészültségének birtokában ugyanakkor nem röstell öt-tíz lap terjedelmű írásokban fogalmazni. Igaz, előfordul, hogy nem könnyű nyomon követni gondolataink menetét: egy-két esetben mintha elsodorná mondatai egymásba kapcsolódásainak mozgalmassága, s ilyenkor mintha nem jutna elég energiája mondatai egyértelműen világossá formálásához. Máskor mintha épp a teljes pontosságra törekvés válnék a teljes megértés akadályává. Jellemzőbb azonban a *Hagyománytörésre*, hogy szerzőjét elméleti vértettségében is elragadja néha a csaknem szépirói lendület — leginkább Mándy Iván művészetéről szólva: „Utolsó pillantás a tájra. A fiú tájaira, az apáéra, a házfalakra... az eldobott, kiszolgált holmira, lavórokra és porolórudakra, elveszett télikabátokra, levált talpú cipőkre... Mindenre, amibe 'az isten behúzódt...' Mándy

Iván elbeszéléseinek tájai és tárgyai, helyszínei és hangulatai, képei és kiáltásai, pontjai és vonalai... valahonnan jöttek... és tartanak is valahová, tehát van múltjuk, van emlékezetük, van elő- és utóéletük, van életrajzuk, végük is van, haláluk, röp-tük és száguldásuk, ami minden megnevezésükkor, első és utolsó, fáradt és pihent, eredeti és önismétlő megnevezésükkor felragyog bennük. Felragyog az utolsó körültekintés nyomán, amikor már nincsenek új fölfedezések, de amikor még helyén van a Szemere utca. Mert az utca nem vesztet el...” De az elméleti kérdések tárgyalásához kiválasztott — hogyan értelmezhető írói személyiség és szöveg viszonya olyan esetekben, ha valaki nemlétező írótól „fordít”? — a halálos küzdelemben idő előtt elhunyt Baka István alakját földérvé is mintha átengedné magát a „kutató” valamilyen metamorfózisnak, az orosz mintákból átvett verselési mód szerepéről szólva: „A jambusok kolompját kongatja a leprás, hogy 'kitérhessen előre az idő', ám ez a hosszú lélegzetvétellel felépített strofa is rákapcsolódik József Attila kései versének... a *Szürkülemek* erre a sorára: „Még jó, hogy vannak jambusok és van mibe / befogóznom”. A jambus marad végül, ez a kolompolva és botladozva sor- meg versformáló versláb, a megvetetten is megőrzött, idegen hangzása ellenére is elkerülhetetlen és megreformálhatatlan ritmusformáló nyelvi eszköz. Nincs más. Más már nem mondható, csak ennyi: 'ti-tá'. És vége.”

Persze, vitákra is kínál lehetőséget ez a vékony, értékes kötet. Vajon csakugyan érdemes-e a *műfaj* kategóriájának az alkalmazásával kísérletezni általában „a vers” (pontosabban: egy bizonyos időszakban kialakult versek, máskor az irónia dominanciájával született prózai alkotások) esetében? (Nem lenne-e indokoltabb a más jelentésre még le nem foglalt „műtípus” szót alkalmazni a stílus és a műfaj kategóriái között elhelyezhető csoportok megnevezésére?) Vagy: mi teszi indokoltá ennek a verscsoportnak a tárgyalásakor József Attila teljes említetlenül hagyását? Vagy: az irónia szerepének vizsgálatakor Kosztolányi és Márai mellett nem lett volna-e indokolt a prózaíró Illyés munkásságára is odafigyelni? (Legalább annyira, mint amennyire az Ottlikéra.) Vagy: érdemes-e ebben a karcsú kötetben Konrád késői prózájának szentelni a leghosszabb tanulmányt?

De hát nem áll távol Bányai Jánostól a vitakészség. Ha sokszor „válaszol” is, még többször kérdez. És többször is találkozunk, esszéit olvasva, ilyen megfogalmazásokkal: „Lehet”, „Nem hiszem”, „az sem biztos”. Napjaink paradoxonai közt említhető, hogy gyakran a nem-tudásról, az ismeretbizonytalanságról szóló kijelentések nyernek a legkategorikusabb kinyilatkoztatások formájában megfogalmazást. A problémaérzékenység és a fölkészültség mellett a *valódi* toleranciának ezek a megnyilatkozásai is rokonszenvenné tehetik ezt a kötetet. (*Forum*)

TAMÁS ATTILA